

Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη

*Ο Ν. Γ. Πολίτης και οι εκπαιδευτικοί
ως συλλογείς λαογραφικού υλικού*

Ο Νικόλαος Πολίτης, εκτός από θεμελιωτής της ελληνικής Λαογραφίας, είχε μια έντονη παρουσία και στα εκπαιδευτικά πράγματα. Το 1882 ονομάζεται υφηγητής της Ελληνικής Μυθολογίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, από τον Απρίλιο του 1884 έως τον Μάιο του 1885 διετέλεσε Τμηματάρχης και από το 1886 έως το 1888 Γενικός Επιθεωρητής του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως¹. Και από τη θέση αυτή εργάσθηκε με τη συνήθη μεθοδικότητα που τον διέκρινε και με ρηξικέλευθο πνεύμα εισηγήθηκε καινοτόμους προτάσεις για τη βελτίωση της εκπαίδευσης. Ο Στίλπων Κυριακίδης αναφέρει ότι στα σημειώματά του σωζόταν το τετράδιο, στο οποίο κατέγραφε με διάφορους τίτλους όσα έπρεπε να μελετήσει για την οργάνωση και την αναβάθμιση της εκπαίδευσης². Μία από τις σκέψεις του ήταν και η καθιέρωση ιδιαίτερου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, το οποίο δημιουργήθηκε πολύ αργότερα. Στον Νικόλαο Γ. Πολίτη, όπως είναι γνωστό, οφείλεται και η εισαγωγή της διδασκαλίας των νέων ελληνικών στα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης, ενέργεια σπουδαία για την εποχή του, αυτός δε καθόρισε και τους συγγραφείς και κατήρτισε τον πρώτο κανόνα της εκλογής των χωρίων, τα οποία θα έπρεπε να περιληφθούν στα διδακτικά βιβλία³.

Την εποχή που ασχολούνταν με την εκπαίδευση συνέταξε έγγραφο, το

1. Για τον Νικόλαο Γ. Πολίτη και το έργο του βλ. Μ. Αλεξιάδης, «Μνήμη Νικολάου Γ. Πολίτη, θεμελιωτή της Ελληνικής Λαογραφίας», *Λαογραφία* 39 (1998-2003), σ. 23-29, όπου παρατίθεται και πλούσια βιβλιογραφία.
2. Βλ. Στίλπων Κυριακίδης, «Ν. Γ. Πολίτης», *Λαογραφία* 7 (Μνημόσυνον Ν. Γ. Πολίτου), 1923, σ. 15'.
3. Βλ. Στ. Κυριακίδης, *ό.π.*

οποίο απέστειλε, όπως είναι γνωστό, προς τους λειτουργούς της δημοτικής εκπαίδευσης προτρέποντάς τους να συλλέξουν λαογραφικό υλικό. Την εγκύκλιο αυτή έστειλε στις 11 Δεκεμβρίου 1887 στη Γενική Εφορία των Δημοτικών Σχολείων και τη δημοσιεύει –σχεδόν ακέραια– ο Νικόλαος Λάσκαρης στο βιβλίο του *Η Λάστα και τα μνημεία της*⁴. Ο Ν. Πολίτης αναφέρει ότι παρόμοια εγκύκλιο (αριθ. 1837) είχε στείλει το υπουργείο των Εκκλησιαστικών στις 22 Μαρτίου 1857 προς τους δημοδιδασκάλους του κράτους, προσκαλώντας τους να ασχοληθούν με τη συλλογή λέξεων, παροιμιών, δημοτικών τραγουδιών και παραμυθιών του ελληνικού λαού, πολλοί δε εκπαιδευτικοί είχαν πρόθυμα ανταποκριθεί και υποβάλει στο υπουργείο λαογραφικές συλλογές, εκ των οποίων οι πιο αξιόλογες είχαν δημοσιευθεί στην *Εφημερίδα των Φιλομαθών*. Ο Ν. Πολίτης επισημαίνει τη χρησιμότητα αυτών των συλλογών για τη σπουδή της ελληνικής γλώσσας και Λαογραφίας, *ιδιαίτερα (...) προς απόδειξιν της πολλαχώς αμφισβητηθείσης καταγωγής του ημετέρου έθνους*. Η θέση αυτή, της εθνικής δηλαδή αναγκαιότητας της απόδειξης της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους, υποστηριζόταν από μεγάλο φάσμα διανοούμενων της εποχής, ιστορικών, γλωσσολόγων, φιλολόγων και λαογραφούντων (ή ερασιτεχνών συλλογών λαογραφικού υλικού με έμφαση στο δημοτικό τραγούδι)⁵ από πολύ παλαιότερα. Ήδη από την τέταρτη δεκαετία του 19ου αιώνα υπό την πίεση των απόψεων του J. Fallmerayer, που αμφισβητούσαν τους δεσμούς αίματος των σύγχρονων Ελλήνων με τους προγόνους τους, πληθαίνουν οι ιστοριογραφικές μελέτες, ξενόγλωσσες οι περισσότερες, που ασχολούνται με την περιγραφή των προόδων του νέου Ελληνισμού σε διάφορους τομείς της παιδείας, συσχετίζοντας τον νέο με τον αρχαίο Ελληνισμό. Αναφέρω ενδεικτικά τις εργασίες του Αναστασίου Γεωργιάδη-Λευκία, *Ανατροπή των δοξασάντων, γραψάντων και τύποις κοινωσάντων ότι ουδείς των νυν την Ελλάδα οικούντων απόγονος των αρχαίων Ελλήνων εστί* (1843) (μελέτη γραμμένη στα αρχαία ελληνικά, με αντίστοιχο λατινικό κείμενο και γλωσσολογικά –ενός ερασιτέχνη βέβαια– επιχειρήματα κατά της θεωρίας Fallmerayer) και του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, *Περί της εποικήσεως σλαβικών τινων φύλων εις την Πελοπόννησον* (1843). Ο Κ. Θ. Δπ-

4. Νικόλαος Λάσκαρης, *Η Λάστα και τα μνημεία της*, μέρος Α', τυπογραφείο της «Αυγής», εν Πύργω 1902, σ. 9-10.

5. Δεν είναι ακριβές να μιλάμε για λαογράφους, αφού ο όρος «λαογραφία» χρησιμοποιείται, για πρώτη φορά μόλις το 1884 και η Λαογραφία ως επιστήμη ιδρύεται από τον Νικόλαο Γ. Πολίτη το 1908. Βλ. και Μ. Μερakλής, «Η Λαογραφία και ο εθνικισμός, η αλήθεια και το ψέμα» (με αφορμή το βιβλίο του Michael Herzfeld, Πάλι δικά μας. *Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*, μτφ. Μαρίνος Σαργιάννης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002), *Αρδην* 40-41 (2003), σ. 75.

μαράς⁶ υποστηρίζει ότι στα κείμενα που ασχολούνται με την τοπική ιστοριογραφία και σε άλλα δημοσιεύματα της εποχής αρχίζει να διαγράφεται εκείνο που θα γίνει αργότερα λαογραφική έρευνα, συσχέτιση με τον αρχαίο βίο κλπ., βάζοντας την ιστοριογραφική έρευνα να προηγείται εν πολλοίς της λαογραφικής στην προστάθεια συσχέτισης του νεοελληνικού με τον αρχαίο βίο. Η θεωρία της συνέχειας τροφοδότησε ιδεολογικά την πολιτική της Μεγάλης Ιδέας και της συγκρότησης του ελληνικού έθνους - κράτους⁷, κινούμενη στα πλαίσια του ρομαντικού εθνοκεντρισμού, που δέσποζε στις ιδεολογίες των υπό διαμόρφωση βαλκανικών εθνών - κρατών τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού. Ο Ν. Πολίτης, λοιπόν, το 1887 που γράφει αυτή την εγκύκλιο, κινείται σ' αυτό το ιδεολογικό κλίμα. Να υπενθυμίσω ότι μόλις το 1881 είχε προσαρτηθεί η Θεσσαλία και ένα τμήμα της Άρτας στην ελληνική επικράτεια, ενώ μεγάλα τμήματα του Ελληνισμού, όπως η Ήπειρος, η Μακεδονία, η Θράκη, νησιά του Αιγαίου, ήταν ακόμα κάτω από ξένη κυριαρχία. Ο Ν. Πολίτης, όπως και ο Κ. Παπαρρηγόπουλος, ο Γ. Χατζιδάκις και άλλοι διανοούμενοι της εποχής, αισθάνονταν ότι ήταν εθνικό χρέος τους να παρουσιάσουν τη σύγχρονη ταυτότητα του Ελληνισμού ομογενοποιημένη, παραβλέποντας τις υπάρχουσες πολλαπλές ετερότητες, οι οποίες τη χαρακτήριζαν και που, πιθανώς, αν προβάλλονταν, θα χρυσιμοποιούνταν πολιτικά από όμορους λαούς και τους προστάτες τους ως επιχείρημα για εδαφικές διεκδικήσεις.

Επιστρέφω στην εγκύκλιο του Νικολάου Πολίτη. Όπως ο ίδιος επισημαίνει, την πρώτη εκείνη περίοδο οι περισσότεροι δάσκαλοι εργάστηκαν χωρίς μέθοδο, συλλέγοντας μόνο λέξεις. Έκτοτε εκδόθηκαν πολλές συλλογές «μνημείων της δημόδους γλώσσης και φιλολογίας» τόσο από ιδιώτες όσο και από συλλόγους και επιστημονικές εταιρείες. Οι πιο αξιόλογες δημοσιεύσεις έγιναν από τον *Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως*, τον *Φιλολογικό Σύλλογο Παρνασσό* και την *Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος*⁸, αλλά η λαογραφική έρευνα έπρεπε να εμπλουτιστεί και με και-

6. Κ. Θ. Δημαράς, «Η ιδεολογική υποδομή του νέου ελληνικού κράτους, η κληρονομιά των περασμένων, οι νέες πραγματικότητες, οι νέες ανάγκες», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΓ' (*Νεώτερος ελληνισμός από 1833 ως 1881*), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 476.

7. Μ. Μερακλής, «Θέσεις για τη Λαογραφία», *Διαβάζω* 245 (5-09-1990), σ. 16-22.

8. Το 1866 η *Εφημερίς των Φιλομαθών* ανατυπώνει μια αγγελία *περικλαδευθείσα έκ τινος εν «Αιώνι» καταχωρισθείσης την 31 Οκτωβρίου 1859 υπό του Δ.Ι. Μαυροφρύδου*, στην οποία επισημαίνεται ολιγορία στη συλλογή γλωσσικού υλικού. Απευθύνεται στους δασκάλους, τους οποίους καλεί να συλλέξουν λαογραφική ύλη, η οποία περιγράφεται με εντυπωσιακές λεπτομέρειες γι' αυτή την πρόμη, για τις λαογραφικές σπουδές,

νούργιο υλικό. Με τα λόγια του Ν. Πολίτη, έπρεπε να συλλεχθεί *ευλαβώς η πολύτιμος κληρονομία των πατέρων μας, τα ευγλωττότατα τεκμήρια της γνησίας καταγωγής του ελληνικού έθνους, τα γλωσσικά δηλαδή μνημεία, τα έθιμα και η δημόδης φιλολογία αυτού, εξ ων και ο χαρακτήρ, τα ήθη και το πνεύμα του καθ' ημάς λαού θα γνωσθώσιν ακριβώς και η πάτριος ιστορία μεγάλως θα διευκρινηθή και πολλά της ελληνικής αρχαιολογίας ζητήματα διά του παραλληλισμού προς τα καθ' ημάς θα διαφωτισθώσι*. Ο λαϊκός πολιτισμός δεν προσεγγίζεται ως μεταβαλλόμενο κοινωνικό φαινόμενο ιστορικά προσδιορισμένο στον χώρο και τον χρόνο, αλλά ενδιαφέρουν εκείνα τα στοιχεία του που τεκμηριώνουν τη γνησιότητα της καταγωγής του ελληνικού έθνους. Όπως έχει επισημάνει ο Μ. Γ. Μερακλής⁹, η Λαογραφία από τη γέννησή της χρεώνεται με την ευθύνη στήριξης της αυθεντικότητας του ελληνικού έθνους. Ως φυσική συνέπεια έρχεται η ταύτισή της, ως επιστήμης, με το έθνος, το αντικείμενο της μελέτης της. Έτσι όμως χάνεται η απόσταση από το αντικείμενο, η οποία δίνει τη δυνατότητα να αναθεωρούνται και να αναπροσανατολίζονται πιο εύκολα και ελεύθερα οι θεωρητικές και μεθοδολογικές αρχές. Ο Ν. Πολίτης εισηγήθηκε τη φιλολογική και αρχαιολογική κατεύθυνση στις λαογραφικές σπουδές, αντιμετωπίζοντας την προφορική παράδοση ως κείμενο και ως μνημείο, που έπρεπε καταρχήν να καταγραφεί και να καταχωρηθεί σ' ένα λήμμα και στη συνέχεια να συγκριθεί διαχρονικά και συγκριτικά. Με άλλα λόγια ο Ν. Πολίτης, ενώ δεν σταμάτησε ποτέ να αναζητά την αρχαία καταγωγή των σύγχρονων πολιτισμικών χαρακτηριστικών, αναζητούσε ταυτόχρονα και παράλληλα (μερικές φορές ιστορικά συναφή) φαινόμενα σε άλλες χώρες, επηρεασμένος από τη θεωρία της πολυγένεσης, που είχε δημιουργηθεί στον χώρο της σύγχρονής του Εθνολογίας¹⁰. Η συνέχεια δηλαδή δεν απέκλειε την ανάδειξη και των ομοιοτήτων κυρίως με πολιτισμικά στοιχεία άλ-

περίοδο (*Εφημερίς των Φιλομαθών* 14 (1866), σ. 1087-1088). Την προσπάθεια για τη συλλογή λαογραφικού υλικού τόνωσε στην Αθήνα και το περιοδικό *Παρνασσός* του ομώνυμου Φιλολογικού Συλλόγου, το οποίο δημοσίευσε εγκύκλιο του «Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως», μέσα από την οποία ενθάρρυνε τους γυμνασιάρχες και σχολάρχες να αποστέλλουν στο περιοδικό «διατριβές» και «σημειώσεις αρχαιολογικών ανακαλύψεων»: ... *περί λειψάνων αρχαίων νηθών και εθίμων σωζομένων αυτουσίως ή και κατά τύπον και παραλλαγάς εν ταις νυν συνηθείαις του ιδιωτικού και κοινωνικού βίου, περί λέξεων και όρων εν τη διαλέκτω του κοινού λαού διατηρουμένων εν τύπω παροιμιών ή αξιωμάτων...* (Παρνασσός 10 (1886), σ. 5).

9. Μ. Γ. Μερακλής, «Θέσεις για τη Λαογραφία», *όπ.*, σ. 18.

10. Βλ. Andrew Lang, *Custom and Myth*, Longmans, Green and Co, London 1893, σ.21· Marvin Harris, *The Rise of Anthropological Theory*, Routledge, London 1968, σ. 175-176.

λων λαών, τόσο ιστορικών όσο και των λεγόμενων «πρωτογόνων». Ο Μ. Χέρτζφελντ χαρακτηρίζει τη μεθοδολογική προσέγγιση του Πολίτη ως μια μορφή «εθνοαρχαιολογίας»¹¹.

Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι ο Ν. Πολίτης, παρότι θερμός πατριώτης και υποστηρικτής της θεωρίας της συνέχειας, ουδέποτε θυσιάσε την επιστημονική τεκμηρίωση στον βωμό μιας εθνικιστικής πολιτικής. Ήταν αρχαιοφίλος, αλλά όχι αρχαιοπλήκτος. Ασκούσε αυστηρή κριτική σε εργασίες που ατεκμηρίωτα συνέδεαν τα λαογραφικά φαινόμενα με το παρελθόν, αρχαίο ή μεσαιωνικό. Στην εργασία του Αθ. Πετρίδου για το μεσαιωνικό άσμα του Δ' μ.Χ. αιώνα, που εξιστορούσε τη ζωή του αγίου Δονάτου και διατηρούνταν και τότε στην Ήπειρο, ο Ν. Πολίτης αναφέρει: *Ο Πετρίδης υπολαμβάνει παραδόξως το άσμα τούτο «λείψανον λαμπρόν μεσαιωνικών χρόνων», σύγχρονον του θαύματος του αγίου Δονάτου, εις ο αναφέρεται. Καίτοι άσμα αναφερόμενον εις θαύμα, ου μόνον εξιστορούμενον υπό συγγραφέων εκκλησιαστικών ιστοριών και υπό δημωδών παραδόσεων, ηδύνατο να ποιηθή πολλώ ύστερον (πρβλ. τ' άσματα περί της δρακοντοκτονίας του αγίου Γεωργίου). Άλλως δε περιττόν νομίζω να σημειωθή ότι ούτε εν τη λέξει του άσματος, ούτε εν τη στιχουργία ανευρίσκεται ίχνος τι υποδεικνύον την αρχαιότητα αυτού*¹². Άλλωστε, όπως επισημαίνει και ο Δημήτρης Κατσαρής¹³, πόσο αρχαιοπλήκτος είναι ένας διανοούμενος, ο οποίος, όταν το 1896 τον ρώτησαν ποια γλώσσα πρέπει να χρησιμοποιούν οι σκηνοθέτες των αρχαίων δραμάτων, δήλωνε εμφαντικά: «πάντοτε εις μεταφράσεις» ή που ως Τμηματάρχης του Υπουργείου Παιδείας το 1886 συνέταξε και υλοποίησε το διάταγμα για την ίδρυση του Βαρβάκειου Πρακτικού Λυκείου, επειδή επιθυμούσε τη στροφή της ελληνικής εκπαίδευσης και σε πρακτικότερους προσανατολισμούς;

11. Michael Herzfeld, *Πάλι δικά μας. Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*, μτφ. Μαρίνος Σαρηνγιάννης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002, σ. 177-178.
12. Βλ. την κριτική του Ν. Πολίτη στο άρθρο του Αθ. Πετρίδου, «Περί του μεσαιωνικού άσματος της Δ' μ.Χ. εκατονταετηρίδος, του διατηρουμένου και νυν εν Ηπείρω, αφορώντος δε τα κατά τον άγιον Δονάτον ιστορούμενα», *Φόρμιξ* 15-16 (Απρίλιος 1908-Μάρτιος 1909), σ. 2-3, στο Ν. Πολίτης, «Λαογραφική επιθεώρησης των περιοδικών δημοσιευμάτων», *Λαογραφία* 1, τεύχ. Α' (1909), σ. 142-143. Βλ. και την κριτική του στο άρθρο του Χρ. Χ. Συμβουλίδου, «Διάσωσης ίχνών αρχαιοτάτου ελληνικού βίου και εξωτερικού παραστήματος εν Πόντω», *Ξενοφάνης*, τ. Ε', τεύχ. Γ' (1908), σ. 125-128, στο Ν. Πολίτης, *όπ.*, σ. 136-137.
13. Δημήτρης Κατσαρής, «Η εξέχουσα παρουσία του Νικολάου Γ. Πολίτη κατά τη δεκαετία 1873-1883», *Λαογραφία* 39 (1998-2003), σ. 31-39.

Στη συνέχεια της εγκυκλίου προς τους δασκάλους ο Ν. Πολίτης δίνει ένα συνοπτικό σχεδιάγραμμα καταχώρησης της ύλης, την οποία ταξινομεί σε: Α') Δημώδη άσματα. Β') Παραδόσεις, ήτοι μυθώδεις διηγήσεις, πιστευόμενες ως αληθείς υπό των διηγουμένων, περί γνωστών τόπων, πραγμάτων, προσώπων προσωποποιών δαιμόνων, φαντασμάτων κ.λπ. (οίαι αι περί αστέρων και αστερισμών, αι περί στοιχειωμένων τόπων, αι περί Νεραίδων, Στοιχειών, Λαμιών, Δρακόντων και των τοιούτων διηγήσεων κ.λπ.). Γ') Δημώδεις παροιμιαί και ανιγμάτα. Δ') Δημώδη παραμύθια. Ε') Περιγραφαί πθών και εθίμων. ΣΤ') Προλήψεις και δοξασίαι κ.λπ.¹⁴ Μία πρώτη παρατήρηση είναι ότι στην εγκύκλιο αυτή διαφαίνεται το περιεχόμενο της Λαογραφίας, το οποίο θα διατυπωθεί επίσημα και με μεγαλύτερη σαφήνεια από τον Νικόλαο Γ. Πολίτη στον πρώτο τόμο του *Δελτίου της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας* λίγο αργότερα, το 1909. Ο Ν. Πολίτης δεν περιορίζει το αντικείμενο της Λαογραφίας στη λαϊκή λογοτεχνία, όπως συμβαίνει με το αγγλοσαξονικό folklore, αλλά το επεκτείνει και στη λεγόμενη παραδοσιακή εθνογραφία (ήθη και έθιμα, προλήψεις και δοξασίες κ.λπ.)¹⁵. Συνιστά δε στους συλλογείς να αναφέρουν απαραίτητως τον τόπο προέλευσης του κάθε λήμματος και να το καταγράφουν στο τοπικό ιδίωμα, όπως ακριβώς φέρεται «εις το στόμα του λαού». Επισημαίνει ότι η έλλειψη των όρων αυτών κατέστησε άχρηστες από επιστημονική άποψη πολλές μέχρι τότε δημοσιευμένες συλλογές, οι εκδότες των οποίων θεώρησαν ότι έπρεπε να «εξωραΐσουν» τη χυδαία, όπως πίστευαν, λαϊκή γλώσσα, παραμορφώνοντας έτσι τον προφορικό λόγο. Επίσης, συμβούλευε τους συλλογείς να μην κάνουν γενικεύσεις και επεκτάσεις «εις το όλον των επί μέρους παρατηρηθέντων»¹⁶. Η ποικιλομορφία του λαϊκού πολιτισμού εκδηλώνεται, κατά τον Ν. Πολίτη, στις παραλλαγές, στις διαφορετικές δηλαδή μορφές εκδήλωσης ενός φαινομένου από τόπο σε τόπο, οι οποίες σε πολλές ελληνικές λαογραφικές εργασίες παρουσιάζονται ως πανελλήνιες, ενώ επιχω-

14. Ν. Λάσκαρης, *ό.π.*, σ. 10.

15. Η Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος τονίζει ότι η επισήμανση αυτή γίνεται δεκτή μόνο αν δεχτούμε ότι ο όρος «παραδοσιακή εθνογραφία» αντιστοιχεί στην περιγραφή του φυσικού περιβάλλοντος και του υλικού, κοινωνικού και πνευματικού βίου ενός λαού και η διάκριση μεταξύ Λαογραφίας - Εθνογραφίας δεν γίνεται με μεθοδολογικό κριτήριο, εφόσον η πρώτη χαρακτηρίζεται από τη ληματογραφική έρευνα και η δεύτερη από την ολιστική έρευνα του πεδίου, βλ. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, ιδρυτής Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1978, σ. 153.

16. Βλ. την κριτική του άρθρου του Θεοδ. Κληρονόμου, «Ελληνικά δημοτικά τραγούδια», *Φόρμιγξ* 13, σ. 2-3 και *Φόρμιγξ* 14 (Απρίλιος 1908 - Μάρτιος 1909), σ. 1-2, στο Ν. Πολίτης, «Λαογραφική επιθεώρησης των περιοδικών δημοσιευμάτων», *ό.π.*, σ. 139-142.

ριάζουν μόνο ή κυρίως στον τόπο που έκανε την έρευνά του ο λαογράφος.

Το κάλεσμα αυτό του μετέπειτα ιδρυτή της ελληνικής Λαογραφίας βρήκε θερμή ανταπόκριση από τους εκπαιδευτικούς και κυρίως από δασκάλους. Το μεγαλύτερο μέρος του λαογραφικού υλικού που δημοσιεύεται στα «Σύμμικτα» του *Δελτίου της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας* υπογράφεται από δημοδιδασκάλους, σχολάρχες, γυμνασιάρχες, επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων, καθηγητές, εφόρους αρχαιοτήτων, τελειόφοιτους της φιλολογίας¹⁷. Το υλικό που καταγράφηκε στις συλλογές, ο Ν. Πολίτης το αξιοποίησε στις μελέτες του μνημονεύοντας και το όνομα του συλλογέα, τιμώντας με τον τρόπο αυτό την προσφορά του¹⁸.

Από τους πρώτους δασκάλους που ανταποκρίθηκαν ήταν ο Νικόλαος Λάσκαρης, ο οποίος ασχολήθηκε με την συλλογή των μνημείων της γλώσσας του τόπου της ιδιαίτερης καταγωγής του, της Λάστας Γορτυνίας. Ο Λάσκαρης παραθέτει σε υποσημείωση την εγκύκλιο του Ν. Πολίτη, επισημαίνοντας ότι *διά των περισσοτέρων περισυναγωγών, περισσότερα ραπίσματα δίδομεν εις τους φθονερούς και ως εκ τούτου τυφλώττοντας εσπερίους λογίους Φαλλμεράϋερ, Φίλιμων, Έγγερ κλπ., οι οποίοι λέγουσιν ότι ημείς οι νεώτεροι Έλληνες δεν είμεθα απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων... Γλώσσαν μετεχειρίσθην την απλοελληνικήν (χυδαϊκίην) παρακινηθείς εκ της άνω εγκυκλίου του αξιοτίμου κυρίου κ. Ν. Πολίτου, εν η λέγει «τα λαογραφικά μνημεία, όπως διατηρώσι πλήρη την αξίαν των, πρέπει να γράφονται ακριβέστατα ως φέρονται εις το στόμα του λαού», επομένως θ' ακολουθήσω και την κοινήν παροιμίαν «Μπαμπά*

17. Ενδεικτικά αναφέρω: Δ. Κ. Ζαφειρακόπουλος (επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων), «Έθιμα της κηδείας εν Μάνη», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 473-477. Θ. Ι. Αθανασόπουλος (σχολάρχης), «Το νερό που κοιμάται (Καστρίου Κυνουρίας)», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 501-502. Μ. Α. Δεκάζος (γυμνασιάρχης), «Θυσία ταύρων εν Λίμνη και Κύμνη», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 504-506. Ζαφείριος Ν. Φραγκίσκος (τελειόφοιτος της φιλολογίας), «Το αρμυροπιττάρι», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 512-513. Ν. Μπέρτος (Δ.φ., καθηγητής), «Ματινάες εκ Κάσου», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 662-663. Επ. Γ. Παππαμιχαήλ (δημοδιδάσκαλος), «Αρκαδικά προλήψεις και δοξασίαι», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 686.

18. Ο Ν. Λάσκαρης αναφέρει στην εφημ. *Φωνή της Γορτυνίας*, 24-02-1935: *Ο αείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης είχε μίαν μεγάλην και σοβαράν αρετήν, όσα δήλον ότι συνέλεγεν, είτε τραγούδια, είτε παροιμίας, είτε ό,τι άλλο, έγραφε κάτωθεν αυτών όχι μόνον την προέλευσίν των, αλλά και τα διάφορα ονόματα των συλλεξάντων αυτά. Διά τούτο η μνήμη του καθίσταται πολλή σεβαστή και ανωτέρα παντός επαίνου και διά του τρόπου τούτου άφησεν τύπον και υπογραμμόν, όπως έκαστος διανοούμενος σέβεται τους κοπιάσαντας διά την συλλογήν και να αναφέρη εκείνον που περιεμάζευσε το λαογραφικόν υλικόν (...).*

σου γλώσσα», ομίλει δήλα δη, διότι τοιαύτην γλώσσαν έμαθον, οι δε λόγοι ασ γράφωσιν εις καθαρεύουσαν γλώσσαν¹⁹.

Την αποστολή εγκυκλίων ακολούθησαν και οι προκηρύξεις διαγωνισμών επικεντρωμένων μάλιστα σε γεωγραφικά διαμερίσματα. Στην προαγωγή της λαογραφικής έρευνας συνέτεινε η ίδρυση του πρώτου επιστημονικού ιδρύματος, της «Λαογραφικής Εταιρείας» από τον Ν. Πολίτη στα τέλη του 1908. Στον κανονισμό της Εταιρείας ορίζεται ότι, μεταξύ άλλων, το έργο της υλοποιείται και ... *διά διαγωνισμών προς συναγωγήν λαογραφικής ύλης*. Από τις «Ανακοινώσεις - Αγγέλματα» του Α' τόμου της *Λαογραφίας*²⁰ πληροφορούμαστε ότι στο Ηράκλειο της Κρήτης ο καθηγητής του Γυμνασίου Ι. Μ. Χατζηνιώ-άννου και ο γεωπόνος και εκδότης των περιοδικών *Ποικίλης Στοάς* και *Γεωργικών Χρονικών* Γ. Χ. Ελευθεριάδης, ύστερα από την προτροπή του Ν. Γ. Πολίτη, ίδρυσαν μνημιαίο λαογραφικό περιοδικό, τον *Κρητικό Λαό*, καλώντας τους δημοδιδασκάλους να ασχοληθούν με τη μελέτη του βίου και «των διαφόρων εκδηλώσεων της ελληνικής ψυχής», κατά πρώτον με τα ήθη και τα έθιμα και κατά δεύτερον με τη γλώσσα.

Στο άγγελμα συνιστούσαν στους δασκάλους να κάνουν απλώς πιστή περιγραφή των πράξεων του λαού, καταγράφοντας τον λόγο των ανθρώπων στη δημώδη κρητική διάλεκτο, χωρίς να προβαίνουν σε ερμηνευτικές αναλύσεις, για τις οποίες, επισημαίνουμε εμείς, απαιτείται η γνώση των αναλυτικών εργαλείων των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, που εύλογα δεν διέθεταν οι συλλογείς. Οι περισσότερες λαογραφικές συλλογές δεν ακολούθησαν την παρότρυνση αυτή.

Στα Χανιά ο Φιλολογικός Σύλλογος Χρυσόστομος συμπεριέλαβε στις κύριες δραστηριότητές του την περισυλλογή λαογραφικής ύλης και κάλεσε σε συνεργασία όλους τους δυναμένους, κυρίως δε τους δημοδιδασκάλους. Όπως συνηθιζόταν την εποχή εκείνη, προκήρυξε διαγωνισμό²¹, στον οποίο θα βραβεύονταν οι δύο πληρέστερες συλλογές: ο πρώτος νικητής θα έπαιρνε πενήντα δραχμές και ο δεύτερος εικοσιπέντε. Στην προκήρυξη περιγράφεται αναλυτικά το υπό καταγραφή λαογραφικό υλικό ως εξής: *παροιμιαί, δημοτικά άσματα, μαντινάδες, νανουρίσματα, μοιρολόγια, γηθιές, δεσίματα, παρατσάφαρα, προλήψεις, παραδόσεις, ανέκδοτα, μύθοι, παραμύθια, γραμμένα απα-*

19. Βλ. Ν. Λάσκαρης, *Η Λάστα και τα μνημεία της...*, ό.π., σ. 10-15.

20. Βλ. «Ανακοινώσεις - Αγγέλματα», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 154-156.

21. «Προκήρυξις του φιλολογικού συλλόγου Χρυσοστόμου», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 159.

ραλλάκτως καθώς τα διηγείται ο λαός, προπτώσεις, όρκοι, ευχαί, κατάροι, βλασφημίες, σφантаχτά, εντύματα, στοιχειά, τελώνια, νεράιδες, καταχανάδες, ατσουπάδες ή ανασκελάδες, δαίμονες, μάθιασμα ή λάβωμα, αδερφοδιώχτης, δοξασία περί Χάρου, κάτω κόσμος, παραδείσου, κολάσεως και δευτέρας παρουσίας, δημόδης αστρονομία περί μερομνιών, ατμοσφαιρικών μεταβολών κ.λπ. Ονομασίες εργαλείων, διαφόρων επαγγελμάτων, έθιμα βαπτίσεων, γάμων (προικοσύμφωνα κ.λπ.), κηδειών, πανηγύρεων, των κληδόνων και άλλων εορτών τελουμένων καθ' ωρισμένας ημέρας εις διάφορα χωρία, περιγραφή ιματισμού, οπλισμού και χορών, γλωσσάρια και φρασεολογία περιέχοντα λέξεις και φράσεις δημόδεις, ειδικώτερον συλλογαί λέξεων των γεωργών, ποιμένων, αλιέων, ναυτικών και τεχνιτών, συλλογαί κυρίων ονομάτων, επωνύμων και γενεαλογιών, συλλογαί ονομάτων ζώων, φυτών, τοπωνυμίων και παν άλλο λαογραφικόν, το οποίον τυχόν δεν συμπεριελήφθη εις την παρούσαν.

Ο Μ. Γ. Μερακλής²² επισημαίνει ότι οι ερασιτεχνικές συλλογές χαρακτηρίζονται από συναισθηματισμό, από ρομαντικές εξιδανικεύσεις του τόπου τους και του παρελθόντος, από την τάση τους να αποσιωπούν κοινωνικές δράσεις, συνήθειες και νοοτροπίες, που έκριναν είτε ότι δεν άξιζαν να καταγραφούν, είτε μείωναν την εικόνα του τόπου τους. Από την άλλη πλευρά όμως οι ερασιτέχνες συλλογείς ήταν συνήθως μέλη της κοινότητας που μελετούσαν και επομένως είχαν το πλεονέκτημα της βιωματικής γνώσης του τόπου²³, την οποία δεν διέθεταν οι πανεπιστημιακοί καθηγητές Λαογραφίας, οι οποίοι ήταν επιστήμονες της «πολυθρόνας»²⁴. Η κοινωνική προέλευση των δα-

22. Μ. Γ. Μερακλής, «Θέσεις για τη Λαογραφία», ό.π., σ. 18.

23. Η Λαογραφία έχει δεχθεί κριτική για ταύτισή της με τον ερασιτεχνισμό. Η χρησιμοποίηση των εκπαιδευτικών και των ερασιτεχνών εν γένει ως πρωτογενών καταγραφών του λαϊκού πολιτισμού συνεχίστηκε για πολλά χρόνια ύστερα από τις εγκυκλίους του Ν. Πολίτη και του Στ. Κυριακίδη, σε σημείο που ο Δημήτριος Λουκάτος, το 1954, που σημειωτέον είχε τιμήσει πολλές φορές τους ερασιτέχνες συλλογείς για την προσφορά τους, να δηλώνει πως η σωστή εθνογραφία και λαογραφία δε γίνεται με ερασιτεχνισμό. Βλ. Δημήτριος Λουκάτος, «Κριτική του βιβλίου του Marcel Maget, Guide d' étude directe des comportements cultures, Paris 1963», Λαογραφία 13 (1954), σ. 360. Πρβλ. Μερακλής, ό.π., σ. 18.

24. Η Άλ. Κυριακίδου-Νέστορος μεταφράζει έτσι τον όρο *armchair anthropologist*, που σήμαινε, στην ιστορία της Εθνολογίας, τον ανθρωπολόγο που έκανε την έρευνά του από την πολυθρόνα του γραφείου του με βάση τις δημοσιευμένες πληροφορίες για τους λεγόμενους «πρωτόγονους λαούς». Βλ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας*, ό.π., σ. 197-198, σημ. 11. Το μεγάλο βήμα στην ιστορία της Εθνολογίας έγινε στα τέλη του 19ου αιώνα, όταν οι ίδιοι οι ερευνητές έκαναν την έρευνά τους «επί του πεδίου». Στην ελληνική Λαογραφία ένας από τους πρώτους επιστήμονες λαογράφους που έκαναν επιτόπια έρευνα ήταν ο Γεώργιος Μέγας, κυρίως

σκάλων από τα αγροτικά στρώματα τεκμηριώνεται και από σχετικές ποσοτικές έρευνες. Ο Ι. Πυργιωτάκης²⁵ (1979) συμπεραίνει ότι το σύνολο σχεδόν των δασκάλων προέρχεται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και αναφέρει ότι το επάγγελμα του δασκάλου τροφοδοτείται από νέους και νέες της επαρχίας και ότι περισσότεροι από τα 2/3 των δασκάλων κατάγονται από αγροτικές περιοχές²⁶. Η προέλευση των δασκάλων από τον αγροτικό χώρο φαίνεται να ενισχύθηκε και από την εκπαιδευτική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων, η οποία προώθησε την ίδρυση Παιδαγωγικών Ακαδημιών διευτούς φοίτησης σε πολλά αστικά κέντρα της επαρχίας. Οι βραχυχρόνιες σπουδές στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες της επαρχίας καθιστούσαν εφικτή τη φοίτηση σ' αυτές νέων από τις κοντινές επαρχίες.

Οι περισσότεροι δάσκαλοι - συλλογείς ερευνούν τον τρόπο καταγωγής τους, τον οποίο γνωρίζουν από μέσα, βιωματικά. Έτσι γνωρίζουν ποιοι είναι οι καλοί και πρόθυμοι πληροφοροπτες, τους οποίους έχουν τη δυνατότητα να ελέγξουν και να συμπληρώσουν τα κενά τους με τις προσωπικές τους εμπειρίες και γνώσεις. Εξάλλου, ο δάσκαλος εκπροσωπούσε ένα είδος «συμβολικού κεφαλαίου» στις εν πολλοίς αγράμματες τοπικές παραδοσιακές κοινωνίες. Ήταν αποδεκτός από τα μέλη της κοινότητας και η ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων και συναισθηματικών δεσμών διευκόλυνε την αυθόρμητη έκφραση των συντοπιτών του. Η Έφη Πασχαλίδου, που ασχολήθηκε πρόσφατα στη διδακτορική διατριβή της με τη συμβολή των δασκάλων στην ανάπτυξη των λαογραφικών σπουδών και με τη διδασκαλία του μαθήματος της Λαογραφίας στα προγράμματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, επιχειρεί μια ερμηνευτική προσέγγιση του συνδέσμου δασκάλων - Λαογραφίας. Εκτός από την παραπάνω ανάλυση, στην οποία και εκείνη συνηγορεί, επισημαίνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η συλλογή λαογραφικού υλικού επιβλήθηκε ως επιπλέον επιβάρυνση στους δασκάλους κατά την περίοδο, που ουσιαστικά διαμορφωνόταν το επάγγελμά τους. Οι δημοδιδάσκαλοι (δάσκαλοι του δήμου) βρισκόνταν σε απόλυτη εξάρτηση από μια υποτυπώδη και σαθρή πολλές φο-

όσον αφορά τις μελέτες του για τη λαϊκή αρχιτεκτονική. Η επιτόπια έρευνα τείνει να καθιερωθεί ως η βασική μέθοδος προσέγγισης των κοινωνικών ομάδων από τη σύγχρονη μεταπολιτευτική Λαογραφία (βλ. ενδεικτικά Μ. Γ. Βαρβούνης, *Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994· Άννα Λυδάκη, *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001).

25. J. Pirgiotakis, *Zum Selbstverständnis des griechischen Volksschullehrers*, Frankfurt M. 1979.

26. Ι. Πυργιωτάκης, «Συμβολή στη διαμόρφωση μιας κοινωνιολογίας του Έλληνα δασκάλου», *Νέα Παιδεία* 23 (1982), σ. 5-29.

ρές τοπική αυτοδιοίκηση (νομάρχης - δήμαρχος) ή σε ευτελή εξάρτηση από κομματάρχες. Σημαντική κατόπιν και η εξάρτηση από τη σχολική διοίκηση, με άμεσα πρόσωπα αναφοράς τον διευθυντή του σχολείου και τον εντεταλμένο της κεντρικής εξουσίας επιθεωρητή, ο οποίος αναλάμβανε και την υλοποίηση των εγκυκλίων. Η μονιμοποίηση των δασκάλων το 1929 και η ένταξή τους στους δημόσιους υπαλλήλους, τους απάλλαξε από την πολυπρόσωπη αυτή ιεραρχία, που είχε τη δικαιοδοσία να επιβάλλει ποινές, ακόμα και την απόλυση. Έτσι, ίσως δεν είναι άστοχο να υποθέσουμε ότι, σε κάποιες περιπτώσεις τουλάχιστον, η συλλογή του λαογραφικού υλικού ήταν αναγκαστική για τους δασκάλους και την επέβαλαν οι γενικοί επιθεωρητές και οι επιθεωρητές δημοτικών σχολείων. Υπάρχει μάλιστα εγκύκλιος, η οποία προσδιορίζει τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της συλλογής: «... Τας μονογραφίας αυτάς θα τας στείλετε μέχρι του Δεκεμβρίου εις τον κ. Επιθεωρητήν της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως. Υποχρεωτικώς»²⁷.

Ωστόσο, η εντυπωσιακή ανταπόκριση των δασκάλων στο κάλεσμα των λαογράφων, του Ν. Γ. Πολίτη αρχικά, αλλά και του Στίλπωνα Κυριακίδη αργότερα, ερμηνεύεται περισσότερο ως αγάπη για τον γενέθλιο τόπο. Με την ανάδειξη επιλεκτικών πολιτισμικών στοιχείων του τόπου τους θα ξυπνούσαν τον θαυμασμό πανεπιστημιακών δασκάλων, λογίων και ανώτερων εκπροσώπων του διδασκαλικού επαγγέλματος για τον τόπο και επομένως και για τον δάσκαλο - συλλογέα. Το ατομικό και κοινωνικό γόητρο του δασκάλου αυξανόταν με τη δυνατότητα που αποκτούσε να συνομιλήσει ή να αλληλογραφήσει με πανεπιστημιακούς λαογράφους και λογίους, οι οποίοι ανέμεναν με ενδιαφέρον το υλικό του και κάποιες φορές το χαρακτήριζαν και πολύτιμο για τις μελέτες τους. Η λαογραφική ενασχόληση προσέδιδε κύρος και ευκαιρία διάκρισης ανάμεσα στους συναδέλφους, εφόσον δινόταν η ευκαιρία σ' όσους το επιθυμούσαν να ασχοληθούν πιο συστηματικά με μια επιστήμη, που είχε μάλιστα και εθνικό χαρακτήρα. Το κοινωνικό γόητρο τροφοδοτούνταν και από τις βραβεύσεις ορισμένων λαογραφικών συλλογών από επίσημους φορείς, οι οποίες ήταν συνήθως ηθικές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα χρηματικά έπαθλα, που προσέφεραν οι διάφοροι διαγωνισμοί αρχικά και η Ακαδημία Αθηνών αργότερα, δεν ήταν και αυτά ένα σημαντικό κίνητρο για τα πε-

27. Έφη Πασχαλίδου, *Η διδασκαλία του μαθήματος της Λαογραφίας στα προγράμματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Η συμβολή των δασκάλων στην ανάπτυξη των λαογραφικών σπουδών*, διδακτορική διατριβή, Π.Τ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2004, σ. 143 (η έμφαση στο πρωτότυπο).

νιχρά εισοδήματα των δασκάλων, προκειμένου να ασχοληθούν με τη συλλογή λαογραφικής ύλης²⁸.

Οι εγκύκλιοι από τους πανεπιστημιακούς λαογράφους προς τους εκπαιδευτικούς συνεχίστηκαν και μετά τον Νικόλαο Γ. Πολίτη. Ο Στίλπων Κυριακίδης το 1919, ως διευθυντής του Λαογραφικού Αρχείου της Ακαδημίας Αθηνών, στέλνει νέα εγκύκλιο προς τους λειτουργούς της μέσης και δημοτικής εκπαίδευσης. Σε αυτήν ο Στ. Κυριακίδης ζητάει από *πάντας τους εραστές της ακραιφνούς ελληνικής ψυχής (...)* κατά τις ώρες της σχολής αυτών, *οιονεί παίζοντες, να μελετήσωσι τον βίον αυτού υφ' όλας τα επόψεις του και να καταρτίσωσι μελέτας και συλλογάς*²⁹. Ο Στ. Κυριακίδης, επισημαίνει ο Μ. Μερακλής, γνωρίζει τον κίνδυνο από μια τέτοια πρόσκληση. Είναι όμως δέσμιος του δεδομένου για την εποχή εκείνη εθνικού - ιδεολογικού προσανατολισμού της Λαογραφίας. Πάντως, για να μετριαστούν οι ερασιτεχνικές αυθαιρεσίες, το Λαογραφικό Αρχείο αποφάσισε να στέλνει στους συλλογείς οδηγίες για την περισυναγωγή της λαογραφικής ύλης, που εξελίχθηκαν σε αναλυτικά ερωτηματολόγια θεματικής προσέγγισης του λαϊκού πολιτισμού.

Στο ίδιο ιδεολογικό πλαίσιο κινήθηκε και ο Γεώργιος Μέγας. Σε ομιλία του προς τους σπουδαστές της Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας τον Μάιο του 1938, με θέμα «Η Λαογραφία και η συμβολή των διδασκάλων εις το έργον αυτής», αναγνωρίζει ότι τα οφέλη της Λαογραφίας από τη συνεργασία των δασκάλων στη συλλογή λαογραφικού υλικού είναι πολλά. Γεγονός είναι ότι όλες οι κοινωνικές επιστήμες οφείλουν πολλά στο υλικό που κατέγραψαν οι ερασιτέχνες συλλογείς, το οποίο, πολλές φορές, αποτελεί και τη μοναδική μαρτυρία που έχουμε για τον νεοελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό. Στους σημερινούς λαογράφους, και γενικότερα στους ερευνητές που ασχολούνται με την εξέλιξη της νεοελληνικής κοινωνίας από την παραδοσιακή στη σύγχρονη, εναπόκειται η ερμηνευτική προσέγγιση του πολύτιμου αυτού λαογραφικού υλικού.

28. Ε. Πασχαλίδου, *όπ.*, σ.144.

29. Στ. Κυριακίδης, «Εγκύκλιος προς τους λειτουργούς της Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης διά την συλλογίν λαογραφικής ύλης», *Λαογραφία* 8 (1921), σ. 236-239.

Βιβλιογραφία

Α΄. Πηγές

- Εγκύκλιος Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, υπ' αριθ. 5133, 23 Ιουνίου 1880, *Παρνασσός* 10 (1886), σ. 5.
- «Προκήρυξις του Φιλολογικού Συλλόγου Χρυσοστόμου», *Λαογραφία* 1 (1909), σ. 158-160.
- «Προς τους διδασκάλους τους συλλέγοντας γλωσσικήν ύλην κ.τ.λ.», *Εφημερίς των Φιλομαθών* 14(1866), σ. 1087-1088.
- Αθανασόπουλος Θ. Ι., «Το νερό που κοιμάται (Καστρίου Κυνουρίας)», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 501-502.
- Δεκάζος Μ. Α., «Θυσίαι ταύρων εν Λίμνη και Κύμη», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 504-506.
- Ζαφειρακόπουλος Δ. Κ., «Έθιμα της κηδείας εν Μάνη», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 473-477.
- Μπέρτος Ν., «Ματινάες εκ Κάσου», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 662-663.
- Παππαμιχαήλ Επ. Γ., «Αρκαδικαί προλήψεις και δοξασίαι», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 686.
- Πολίτης Ν. Γ., Κριτική του άρθρου του Αθ. Πετρίδου, «Περί του μεσαιωνικού άσματος της Δ΄ μ.Χ. εκατονταετηρίδος, του διατηρουμένου και νυν εν Ηπείρω, αφορώντος δε τα κατά τον άγιον Δονάτον ιστορούμενα», *Φόρμιγξ, έτ. ΣΤ΄* (Απρίλιος 1908 - Μάρτιος 1909), αρ. (15-16), σ. 2-3, στο «Λαογραφική επιθεώρησις των περιοδικών δημοσιευμάτων», *Λαογραφία* 1, τεύχ. Α΄ (1909), σ. 142-143.
- Πολίτης Ν. Γ., Κριτική του άρθρου του Θεοδ. Κληρονόμου, «Ελληνικά δημοτικά τραγούδια», *Φόρμιγξ, έτ. ΣΤ΄* (Απρίλιος 1908-Μάρτιος 1909), αρ. (13), σ. 2-3 και *Φόρμιγξ, έτ. ΣΤ΄* (Απρίλιος 1908 - Μάρτιος 1909), αρ. (14), σ. 1-2, στο «Λαογραφική επιθεώρησις των περιοδικών δημοσιευμάτων», *Λαογραφία* 1, τεύχ. Α΄ (1909), σ., 139-142.
- Πολίτης Ν. Γ., Κριτική του άρθρου του Χρ. Χ. Συμβουλίδου, «Διάσωσις ιχνών αρχαιοτάτου ελληνικού βίου και εξωτερικού παραστήματος εν Πόντω», *Ξενοφάνης*, τ. Ε΄, τεύχ. Γ΄ (1908), σ. 125-128, στο «Λαογραφική επιθεώρησις των περιοδικών δημοσιευμάτων», *Λαογραφία* 1, τεύχ. Α΄ (1909), σ. 136-137.
- Φραγκίσκος Ζαφείριος Ν., «Το αρμυροπιττάρι», *Λαογραφία* 3 (1911-1912), σ. 512-513.

Β'. Βοηθήματα

Αλεξιάδης Μηνάς, «Μνήμη Νικολάου Γ. Πολίτη, θεμελιωτή της ελληνικής Λαογραφίας», *Λαογραφία* 39 (1998-2003), σ. 23-29.

Βαρβούνης Μ. Γ., *Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994.

Βεντήρης Γεώργιος, *Η Ελλάδα του 1910-1920: Ιστορική μελέτη*, τόμος 1ος, Ίκαρος, Αθήνα 1970 (1931¹).

Bourdieu P., *Les sens pratique*, Ed. de Minuit, Paris 1980.

Δημαράς Κων/νος, «Η ιδεολογική υποδομή του νέου ελληνικού κράτους, η κληρονομιά των περασμένων, οι νέες πραγματικότητες, οι νέες ανάγκες», στο *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τόμ. ΙΓ' (*Νεώτερος Ελληνισμός από 1833 ως 1881*), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 455-484.

Harris Marvin, *The Rise of Anthropological Theory*, Routledge, London 1968.

Herzfeld Michael, *Πάλι δικά μας. Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*, μτφ. Μαρίνος Σαρηνγιάννης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002 (1982).

Κακάμπουρα-Τίλη Ρέα, «Πρόγραμμα διδασκαλίας του λαϊκού πολιτισμού στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Παρουσίαση και αξιολόγηση», *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τεύχ. 14 (Μάρτιος - Απρίλιος 2002), σ. 16-24.

Κατσαρής Δημήτρης Θ., «Η εξέχουσα παρουσία του Νικολάου Γ. Πολίτη κατά τη δεκαετία 1873-1883», *Λαογραφία* 39 (1998-2003), σ. 31-39.

Κυριακίδης Στίλπων, «Ν. Γ. Πολίτης», *Λαογραφία* 7 (1923), (Μνημόσυνον Ν. Γ. Πολίτου), σ. θ' - κς'.

Κυριακίδης Στίλπων, «Εγκύκλιος προς τους λειτουργούς της Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης διά την συλλογήν λαογραφικής ύλης», *Λαογραφία* 8 (1921-1925), σ. 236-239.

Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1978.

Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, *Λαογραφικά μελετήματα*, Εταιρεία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, Αθήνα 1989.

Lang Andrew, *Custom and Myth*, Longmans, Green and Co. London 1893.

Λάσκαρης Νικόλαος Ι., *Η Λάστα και τα μνημεία της*, μέρος Α', τυπογραφείον της «Αυγής», Πύργος 1902.

- Λουκάτος Δημήτριος, Κριτική του βιβλίου του Marcel Maquet, *Guide d' étude directe des comportements cultures*, Paris 1953, *Λαογραφία* 13 (1954), σ. 357-361.
- Λυδάκη Άννα, *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001.
- Μέγας Γεώργιος, «Η Λαογραφία και η συμβολή των διδασκάλων εις το έργον αυτής», ανάπτυπο από το βιβλίο του Γ. Ν. Παλαιολόγου, *Ο θεσμός των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και η Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία*, Αθήνα 1939.
- Μερακλής Μ. Γ., «Θέσεις για τη Λαογραφία», *Διαβάζω* 245 (5-09-1990), σ. 16-22.
- Μερακλής Μ. Γ., «Η Λαογραφία και ο εθνικισμός, η αλήθεια και το ψέμα. (Με αφορμή το βιβλίο του Michael Herzfeld, *Πάλι δικά μας. Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*, μτφ. Μαρίνος Σαρηνιάννης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002)», *Άρδην* 40-41 (2003), σ. 75-77.
- Πασχαλίδου Έφη Σ., *Η διδασκαλία του μαθήματος της Λαογραφίας στα προγράμματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Η συμβολή των δασκάλων στην ανάπτυξη των λαογραφικών σπουδών*, διδακτορική διατριβή, Π.Τ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2004.
- Pirgiotakis J., *Zum Selbstverständnis des griechischen Volksschullehrers*, Frankfurt M 1979.
- Πυργιωτάκης Ι., «Συμβολή στη διαμόρφωση μιας κοινωνιολογίας του Έλληνα δασκάλου», *Νέα Παιδεία* 23 (1982), σ. 5-29.

SUMMARY

Rea Kakamboura-Tili

N. G. Politis and Schoolteachers as Collectors of Folklore Material

In 1887, as General Inspector of the Greek Ministry of Education, Politis sent a circular to schoolteachers nationwide encouraging them to collect material related to the folklore traditions of their areas.

Using this circular as a point of reference, this paper seeks to answer the following questions: What was the ideological framework of the circular and what was its aim? What methods did N. Politis, known as the founder of folklore studies in Greece, suggest that the teachers employ in order to document traditional culture? How did the teachers respond to this challenge?

The paper examines Politis' initiative in relation to the ideological and political climate of the period and to the basic principles of the then newly-founded discipline, established by Politis himself. Finally, the paper also attempts to interpret schoolteachers' relationship to folklore studies in Greece.